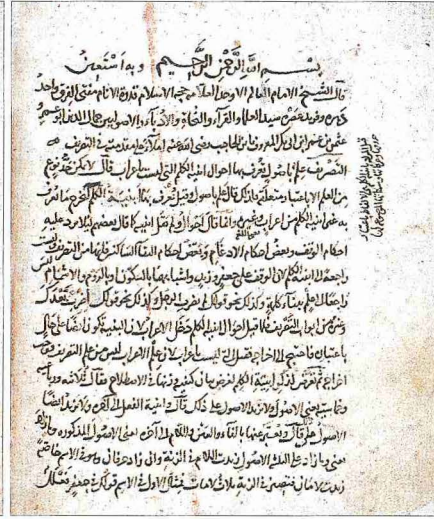
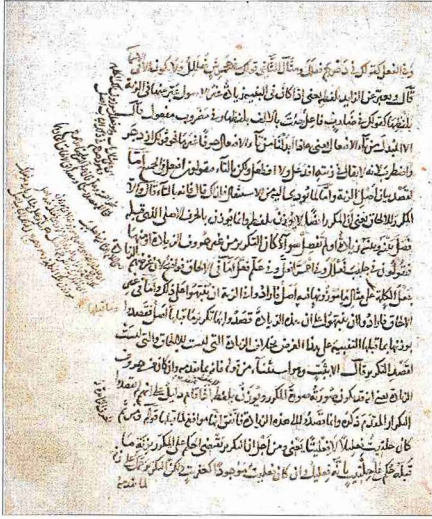

İbnü'l-Hâcib'in eş-Şâfiye adlı eserine kendisinin yazdığı şerhin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1344)

Suppl., I, 535-537; İsmâ Nûreddin, s. 98-108). Bu şerhlerden bazıları şunlardır: 1. Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbnî'l-Hâcib*. Eserin en meşhur ve en mükemmel şerhi olup defalarca basılmıştır (Leknev 1262, 1326; Tahran 1280; Delhi 1283; İstanbul 1290; Lahor 1315; Kahire 1345; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1348, 1356; Beyrut 1395/1975; *Şeyh Radî 'ale's-Şâfiye*, Dersâadet, ts.; Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin *Şerhu Şevâhidi Şerhayi's-Şâfiye li'r-Radî ve'l-Çârperdi'si* ile birlikte, nşr. Muhammed Nûr el-Hasan v.dğr., I-IV, Kahire 1356, 1358; Beyrut 1395/1975). 2. Hasan b. Şerefşah el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye* (nşr. Abdülmaksûd Muhammed Abdülmaksûd, I-II, Kahire 1425/2004; yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanması: Abdullah b. Muhammed b. Mübârek el-Uteybî, 1414, el-Câmîatü'l-İslâmiyye külliyye-tü'l-lugatî'l-Arabîyye [Medine]). 3. Ahmed b. Hasan el-Çârperdi, *Şerhu's-Şâfiye* (Kal-küta 1262; Leknev 1262; Tahran 1271; Delhi 1870; Kanpûr 1891; Lahor 1304). Eser ayrıca Hüseyin el-Kemâlâtî (el-Kemâlânî) er-Rûmî'nin *ed-Dürerü'l-kâfiye fi halli Şerhi's-Şâfiye* adlı hâşiyesi ve Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa'nın hâşiyesiyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1310). 4. Abdullah b. Muhammed Nukrekâr, *Şerhu's-Şâfiye* (İstanbul 1266, 1272, 1273, 1276, 1285, 1293, 1302, 1306, 1310, 1319, 1320). 5. Nizâmeddin el-A'rec en-Nisâbüri, *Şâfiye Şerhu's-Şâfiye* (Tahran 1266, 1272, 1311, 1356; nşr. Ali eş-Şemlâvî, Beyrut 1412/1992; nşr. Süreyyâ Mustafa Muhammed Ukâb,

Mekke 1412). 6. Zekerîyyâ el-Ensârî, *el-Menâhicü'l-kâfiye fi şerhi's-Şâfiye* (nşr. Rezzân Yahyâ Haddâm, Manchester 1424/2003). 7. İsmâüddin el-İsferâyînî, *Şerhu's-Şâfiye* (Nukrekâr şerhiyle birlikte, İstanbul 1285). 8. Lutfullah b. Muhammed b. Gıyâs Zâfirî Haccâcî, *el-Menâhilü's-şâfiye ilâ keşfi me'ânî's-Şâfiye* (nşr. Abdurrahman Şâhin, Kahire 1984). Radî ve Çârperdi şerhlerine dayanır. 9. Muhammed Hâdî b. Muhammed Sâlih el-Mâzen-derânî, *Şerhu's-Şâfiye* (Farsça, Tahran 1268). 10. Muhammed Sa'd Gâlib, *eş-Şâfiye (el-'Âfiye) Şerhu's-Şâfiye* (Farsça, Kanpûr 1278, 1878, 1895; İstanbul 1302). 11. İrfânüddin es-Sevâtî, *Miftâhu's-Şâfiye* (nşr. Muhammed Saîd Dağibendî, Delhi 1312). 12. Ali Kuşçu, Farsça şerh. 13. Kara Sinan, *eş-Şâfiye şerhu's-Şâfiye*. 14. Zeynizâde Hüseyin Efendi, *Fevâ'idü's-Şâfiye* (Kanpûr 1291). 15. Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî, *Kifâyetü'l-müfritîn* (Delhi 1283). 16. Ahmed Cevdet Paşa, *Ta'li-kât 'ale's-Şâfiye* (İstanbul 1294).

eş-Şâfiye'nin ayrıca Salâhî Efendi, Südi Bosnevî, Seyyid Ahmed Âsım Üsküdarî b. Hüseyin Hâmid Ankaravî tarafından Türkçe tercüme ve şerhleri, Kürd Efendi ve Yâkub Abdüllatif tarafından Türkçe'ye tercümesi (İstanbul 1290) yapılmıştır. Hasan Ahmed el-Hamdü el-Osmân, Neysârî'nin *el-Vâfiye nazmü's-Şâfiye'siyle* birlikte eserin ilmi neşrini *eş-Şâfiye fi 'ilmi't-taşrif* adıyla gerçekleştirdiği gibi (Mekke 1415/1995) İbnü'n-Nâzm'ın *Buğyetü't-tâlib fi'r-red 'alâ taşrifî İbnî'l-Hâcib*'ini yüksek li-

sans tezi (1410, Câmîatü'l-Ümmü'l-kurâ) ve Hıdr el-Yezdî'nin 720'de (1320) yazdığı *Şerhu's-Şâfiye*'yi de doktora tezi (1417, Câmîatü Ümmü'l-kurâ) olarak neşre hazırlamıştır. Mustafa b. Muhammed et-Trablusî'nin *Nüzhetü'l-elbâb* adlı eş-Şâfiye manzumesiyle (divanı içinde, Kahire 1310) İbrâhim b. Hüsâmeddin el-Germiyânî'nin *el-Ferâ'idü'l-cemîle* adlı manzumesi, yine Germiyânî'nin *el-Fevâ'idü'l-celîle fi şerhi'l-Ferâ'idü'l-cemîle'si* ve Çârperdi şerhiyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1310).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hâcib, eş-Şâfiye (nşr. Hasan Ahmed el-Osmân), Mekke 1415/1995, neşredenin girişi, s. 33-53; İbn Hişâm en-Nahvî, *Nüzhetü't-tarf fi 'il-mi's-sarf* (nşr. Ahmed Abdülmecîd el-Herîdî), Kahire 1410/1990, neşredenin girişi, s. 67-68; Abdurrahman-ı Câmî, *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye: Şerhu Kâfiyeti İbnî'l-Hâcib* (nşr. Üsâme Tâhâ er-Rîfâtî), Bağdad 1403/1983, neşredenin girişi, I, 11-14; Zekerîyyâ el-Ensârî, *el-Menâhicü'l-kâfiye fi şerhi's-Şâfiye* (nşr. Rezzân Yahyâ Haddâm), Manchester 1427/2006, neşredenin girişi, s. 51-62; Keşfü'z-zunûn, II, 1020-1022; Serkîs, *Mu'cem*, I, 71; Brockelmann, *GAL*, I, 370-371; Suppl., I, 535-537; Tânk el-Cenâbî, *İbnü'l-Hâcib en-Nahvî: Âşârühü ve mezhebüh*, Bağdad 1973, s. 73-79; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 559-561; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 506-507; Abdülkerîm Muhammed el-Es'ad, *el-Vasîfî fi târîhi'n-naḥvî'l-'Ara-bî*, Riyad 1413/1992, s. 274; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-sâmil*, II, 122; İsmâ Nûreddin, *Ebriyetü'l-fi'l fi Şâfiyeti İbnî'l-Hâcib*, Beyrut 1418/1997, s. 68-108; Hadice el-Hadîsî, *Ebriyetü's-sarf fi Kitâbi Sibeveyhi*, Beyrut 2003, s. 27; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmî'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, II, 1069-1076.

HULUSİ KILIÇ

ŞAH (شاه)

Bazı İslâm devletlerinde yönetici, hâkim, padişah ve hükümdar anlamında kullanılan bir unvan.

Farsça şâhin (şeh) Sanskritçe'de "hükümet etmek" anlamındaki xshath kelimesinden geldiği ve Avesta'da "hüküm süren, ülkeyi harap olmaktan koruyan" mânasında xshatra ve xshactar şeklinde kullanıldığı, Med dilinde xshathrita, Ahamenîler döneminde xshayathiya biçimine dönüştüğü ileri sürülmektedir. Kelime Ahamenîler'den Pehlevî diline şah ve pataxshah, fasih Farsça'ya (Derî) şah ve pâdişah olarak geçmiştir. Padişah "şahlığı koruyan, saltanatı gözetken" anlamına gelmektedir.

Büyük Kyros'un milâttan önce 550'de Med ve Persler'i birleştirmesinin ardından Ârî ve Ârî olmayan kavimler Ahamenîler'e bağlandı. Ardından Ahamenî hükümdarları "şâh-ı şâhân" (şahların şahı) unvanını kullanmaya başladılar. Bu tabir daha sonra "şâhânşâh" (şâhenşâh, şâhinşâh, şehinşâh) şeklini aldı. Ahamenîler döneminde şahanşaha tam bir itaatle bağlı olan şehirlerin yöneticileri ve iktâ sahipleri Partlar devrinde özerklik kazanıp kendi bölgelerinin hâkimi durumuna geldiler. "Memleketlerin şahı" (xshayathia dahyunam) diye anılmaya başlayan Part hükümdarları paralarının üzerine Yunanca "basileus-basileon" (şâh-ı şâhân) ibaresini yazdırdılar. Ahamenîler döneminde saltanatın Tanrı'nın bir lufu olduğuna ve yeryüzünde düzeni sağlaması için şahın Ahura Mazda tarafından görevlendirildiğine, Ahura Mazda'nın şahın faaliyetlerinden memnun olduğu sürece onun tahtta kaldığına inanılırdı. Bu sebeple şah, Tanrı'dan sonra yeryüzünde eşi ve benzeri bulunmayan en büyük varlık olarak görülmekteydi. Şah ordunun, hükümetin ve dinin reisi, Tanrı'nın yeryüzündeki tezahürü, O'nun merhametinin ve kahrının temsilcisi, Tanrı'nın gölgesi (zillullah / سایه-i Hudâ) diye kabul edilirdi. Dinle devlet birbirinden ayrılmaz kurumlar olarak algılanır, şah dinin koruyucusu, din ise devletin temeli sayılırdı.

Sâsânîler'de ülkenin değişik bölgelerinde hüküm süren iktâ sahipleri emirlere de şah denilirdi. Sâsânî hükümdarı şahanşah unvanına sahipti. Şahanşah, kendisine bağlılıklarını bildirmeleri ve gerektiğinde hizmet etmeleri karşılığında şahlığın miras yoluyla çocuklarına intikaline izin verirdi. Kendilerini hükümdar olmaya hazırlamaları için eyaletlerde idareci sıfatıyla görevlendirilen şehzadeler de şah unvanını kullanırdı. Meselâ Sâsânîler'in ünlü hükümdarlarından I. Behram, Gılân eyaletinde yönetici iken Gılânşah, IV. Behram Kirman eyaletinin hâkimi iken Kirmanşah unvanını taşıyordu. Sâsânîler zamanında İran hükümdarları kendilerini "İranlılar"ın ve İranlı olmayanların şahanşahi" diye tanımlıyor ve "minuçitra / minûcihr" (cennet yüzü, Tanrı'nın soyundan gelen) unvanını kullanıyorlardı. Şah her türlü cismanî kusurdan uzaktı ve özürlü kişilerin onu görmesi yasaktı. Sarayda kabul esnasında bir perdenin arkasında oturur ve yüzünü kimseye göstermez, huzurunda konuşulmazdı. Büveyhîler de Sâsânîler gibi şahanşah unvanını benimsediler. Şahanşah unvanını hutbe ve sikkelerde resmî unvan olarak ilk defa Adudüddöyle kullandı. Daha

sonra onun halefleri bu unvanı "melik" unvanı ile birlikte yaygın biçimde kullandılar. Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh, Bahâüddöyle'ye şahanşah unvanını verdi. Bu unvan Selçuklu hükümdarları tarafından da benimsendi. Nitekim Tuğrul Bey "es-sultânü'l-muazzam şahanşah", Alparslan "şâhanşâhü'l-muazzam, şâhinşâhü'l-a'zam", Melikşah "es-sultânü'l-muazzam şâhanşâh", Sencer de şâhinşâhü'l-a'zam" unvanını kullanmıştır (Özaydın, s. 426-430). Şahanşah yerine bazan Arapça karşılığı olan "melikü'l-mülûk" veya "sultânü's-selâtin" unvanlarına yer verilmiştir. Bazan da hem şahanşah hem melikü'l-mülûk unvanları birlikte kullanılmıştır. Mahallî emirler arasında görülen şah veya "kethüdâ" unvanı ise yerini giderek Türkçe "bey" ve "han" unvanlarına bırakmıştır.

Abbâsî Halifesi Nâsir-Lidînillâh, Eyyûbî Hükümdarı I. el-Melikü'l-Âdil'e 604'te (1207-1208) gönderdiği bir menşurda kendisine "şâhinşah melikü'l-mülûk" diye hitap ediyordu (Makrîzî, I, 202). İlhanlı Hükümdarı Hülagû, Halep Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir Selâhaddin Yûsuf'a 657'de (1259) yolladığı bir mektupta "şâhinşâh-ı rûy-ı zemîn" unvanını kullanmıştır (a.g.e., II, 416). Aynı şekilde Memlük Sultanı Berkuk da şâhinşâhü'l-muazzam unvanını benimsemiştir (Kalkaşendî, IX, 334).

XI ve XII. yüzyıllarda şah unvanı giderek terk edilirken şah kelimesi Selçuklular'da hükümdarların adının yanında sıfat olarak (Melikşah, Tuğrulşah, Süleymanşah, Şâhinşah) yer almıştır. Aynı şekilde İslâm devletlerinde "şâh-ı arz, şâh-ı cihan, şâh-ı Diyârbekir, şâhü'd-dünyâ, Ahlatşah, Şâhinşâh-ı dünyâ, Turanşah ve İranşah" gibi yere bağlı isimlerin yanı sıra Arapşah, Arslanşah, Behramşah gibi kişi adlarının kullanımı devam etmiştir. Müslüman Türk hânedanı olan Hârizmîler'in hükümdarları kadîm İran'da olduğu gibi Hârizmşah unvanını kullanmıştır. Doğu Kafkasya'daki Şirvan bölgesine hâkim olan hânedanlar da Şirvanşah unvanını taşıyordu. Moğol hâkimiyetinin İran'da sona ermesinin ardından mahallî beyler kendilerini emir diye tanımlamaya başlamış, ancak aralarında nâdir de olsa şah unvanını kullananlar da olmuştur. Öte yandan Fâtîmî Halifesi Müstansır-Billâh, Efdal b. Bedr el-Cemâlî'yi şehinşah unvanıyla vezir ve emîr'ül-cüyûş tayin etmiştir.

Safevîler'in İran'a hâkim olmasından sonra şah unvanı tekrar yaygınlık kazanmış ve "İran hükümdarı" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Şah İsmâil hem Safevî tarikatının şeyhi hem Safevî Devleti'nin sul-

tanıydı, böylece dinî ve siyasî güç şahsında toplanmıştı. Bu dönemde din eski İran'da olduğu gibi yeniden devletin dayanağı, şah da dinin koruyucusu durumuna gelmiştir. Şah İsmâil'in ölümünden sonra bu anlayışta ciddi sarsılmalar olmuşsa da Nâdir Şah Afşar zamanında şah eskiden olduğu gibi güç ve kudretin en yüksek temsilcisi kabul edilmiştir. Afşarlar'ın İran tahından çekilmesinin ardından kurulan Zend hânedanı döneminde şah vb. unvanlar tamamen terk edilip "vekil" unvanı kullanılmıştır. Hükümdar kendisini "vekîl-i reâyâ" diye tanımlıyordu. Kaçar hânedanı döneminde şah unvanı yeniden canlandırılmıştır. Bu unvanın Hindistan'da hüküm süren Delhi sultanları ve Bâbürlüler gibi Türk devletleriyle diğer bazı hânedanlar arasında Şah Cihan gibi ismin başında veya Fîrûzşah, Tuğlukşah ve Mübarekşah gibi ismin sonunda yer aldığı görülmektedir.

XIV. yüzyılda yazılan Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde ve Enverî'nin *Düstûrnâme*'sinde şah ve şehinşah unvanlarının yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı sultanları padişah, sultan, han ve hakan unvanlarının yanı sıra bu unvanı da kullanmıştır. Osmanlı sultanlarına ait ilk tuğralarda şah unvanına rastlanmaz. Yavuz Sultan Selim'den itibaren III. Ahmed dönemine kadar olan padişahların tuğralarında isimle han kelimesi arasında şah unvanına da yer verilmiştir. Bu unvan Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın tuğralarında Selimşah ve Süleymanşah şeklinde görülmektedir. Bu durum, şehzadelerin sancaklarda görev yaptıkları sırada isimlerinin şah unvanıyla belirtilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. II. Bayezid'in şehzadelerinden Âlemşah, Şehinşah, Selimşah örneğinde olduğu gibi şahın isimlerin tamamlayıcı bir unsuru halinde kullanıldığı, bazan da isim yanında bir unvan şeklinde geçtiği dikkati çekmektedir. İkinci kullanim Yavuz Sultan Selim'in oğlu Süleyman da bir örnek teşkil etmektedir ve şehzadeliliği döneminde belgelerde Süleymanşah diye anılmıştır. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Şah İsmâil'e gönderdiği mektuplarda kendisini Sultan Selim Şah olarak tanımlarken Şah İsmâil'e sadece emir sıfatını vermektedir. Osmanlı tarihçilerinin pek çoğu Osmanlı sultanlarını şah, şehinşah veya şâh-ı Rûm gibi sıfatlarla anmıştır. Öte yandan II. Selim'in şehzadeliliği dönemine ait tuğralarda şah unvanına rastlanmazken sultan olduktan sonra ismine şah unvanı da eklenmiştir. III. Mustafa'nın bazı tuğraları hariç III. Ahmed'den itibaren artık bu unvana yer verilmemiştir. Ayrıca Hz. Ali'

ye ve ondan sonra gelen tarikat ulularına, büyük mutasavvıflara, tarikat pîrlerine ve şeyhlerine şah unvanı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 726, 728; İlhan Ayverdi – Ahmet Topaloğlu, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, III, 2895-2896; Ahmedî, *İskendernâme* (haz. İsmail Ünver), Ankara 1983, vr. 66b; *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, bk. İndeks; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VI, 16; IX, 334; XII, 276; XIV, 356; Makrîzî, *es-Sûlûk* (Ziyâde), I, 202; II, 416; İdrîs-i Bitlisî, *Selîmşahnâme* (nşr. Hicabi Kırılganç), Ankara 2001, s. 87, 99, 105; Şükrî-i Bitlisî, *Selîmşahnâme* (nşr. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, bk. İndeks; C. Zeydân, *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi* (trc. Zeki Mugâmir), İstanbul 1328, I, 137-138; Cevâd Meşkûr, *Târîh-i İctimâ'î-i İrân der 'Ahd-i Bâstân*, Tahran 1347/1969, a.mlf., "Mağâm-ı Şâh der İrân-ı Bâstân", *Berresîhâ-yi Târîhî*, sy. 1-2, Tahran 1345/1967, s. 19-37; Zebîhullah Safâ, *Âyîn-i Şâhenşâhî-yi İrân*, Tahran 1347/1969, s. 27-63; Hüseyin Mir Halefzâde, *Seyr-i der Târîh-i Şâhenşâhî-yi İrân*, Tahran 2535 şş./1975, s. 120-150; V. G. Lukonin, "Political, Social and Administrative Institutions: Taxes and Trade", *CHIr.*, III/2, s. 683-709; Hasan el-Bâşâ, *el-El-kabû'l-İslâmiyye*, Kahire 1409/1989, s. 352-354; Gulâm Hüseyin Sâdîkî, *Cünbeşhâ-yi Dînî-i İrânî*, Tahran 1375/1997, s. 18; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s. 74; A. Christensen, *İrân der Zamân-ı Sâsâniyân* (trc. Reşîd Yâsemî), Tahran 1377/1999, s. 154-156; A. T. Olmstead, *Târîh-i Şâhenşâhî-yi Hahâmenîşî* (trc. Muhammed Mukaddem), Tahran 1383/2005, s. 700-709; Abdülkerim Özeydin, "Büyük Selçuklular'da Unvan ve Lakaplar", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına* (haz. Abdülkerim Özeydin v.dğr.), İstanbul 2008, s. 426-430; V. F. Büchner, "Şah", *İA*, XI, 272, 273; F. C. de Blois, "Şah", *El²* (İng.), IX, 190-191; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), IX, 12392-12394.

TUFAN GÜNDÜZ

ŞAH ABDÜLAZÎM

(شاه عبد العزيز)

Ebü'l-Kâsım Abdülazîm b. Abdillâh b. Âlî b. el-Hasen b. Zeyd b. el-Hasen b. Âlî b. Ebî Tâlib (ö. 250/864'ten önce [?])

Hiz. Âlî'nin oğlu
Hasan neslinden gelen
torunlarından biri, âlim ve zâhid.

İmamzâde Abdülazîm olarak da anılır. Hayatı hakkında günümüze pek az bilgi ulaşmıştır. Muhtemelen 200 (815) yılından önce Medine'de doğdu. Kaynaklarda dokuzuncu imam Muhammed et-Takî ile oğlu Ali en-Nakî'nin taraftarlarından olduğu nakledilir. Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah'ın İmam Ali en-Nakî ile yakınlarının Medine'den ayrılıp Sâmerâ'ya gitmelerine dair 233 (848) yılında verdiği emir gereğince Abdülazîm'in de Ali en-Nakî ile bir-

likte Sâmerâ'ya gittiği tahmin edilmektedir. Şîa ricâiliyle ilgili eserlerde onun Ali en-Nakî'nin mensuplarından olduğu kabul edilirse de on birinci imam Hasan el-Askerî'nin bağlıları arasında yer aldığı da zikredilmektedir (Tûsî, *er-Ricâl*, s. 417, 433). Sâmerâ'da ne kadar kaldığı bilinmeyen Şah Abdülazîm, muhtemelen Abbâsî Halifesi Mu'tez-Billâh zamanında can güvenliğiyle ilgili bazı sebepler dolayısıyla İran'a kaçtı. Taberistan'da kaldığı bu dönemde gizlenip izini kaybettirmeye çalıştı, daha sonra Rey'e gitti. Çağdaşlarından Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî'ye göre Rey'de bulunduğu süre içinde kimliğini gizlemek zorunda kaldı ve Serbânân'da Sikketülmevâlî adlı semtte bir Şîi'nin evinde oturdu. Burada zamanını öğrenim ve öğretimle, ayrıca sûfilere has riyâzetle geçirdi. O dönemde küçük bir şehir olan Rey'de kendini gizlemekle birlikte halk arasında tanınmaya başladı. Şah Abdülazîm, küçük bir Şîi toplumunun bulunduğu Rey'de seyyid olarak, İmam Ali en-Nakî'nin dostu, yakını, hadis âlimi ve iyi bir hoca sıfatıyla önemli bir mevki kazanmış olmalıdır. Ali en-Nakî'nin Rey'den kendisini ziyarete gelen bir kişiye, Şah Abdülazîm'e soracağı dinî meselelere onun vereceği cevaplara güvenmesini söylediği nakledilir. Şah Abdülazîm, muhtemelen 250 (864) yılından bir süre önce Rey'de vefat etmiş ve aynı yerde defnedilmiştir.

Şah Abdülazîm'in V. (XI.) yüzyıla kadar kullanılan ve alıntılar yapılan eserleri günümüze intikal etmemiştir. Küleynî, İbn Bâbeveyh el-Kummî (Şeyh Sadûk) ve diğer bazı Şîi hadisçileri, özellikle Muhammed et-Takî ve Ali en-Nakî'den yaptıkları nakillerin râvileri içinde Abdülazîm'e de yer vermişlerdir. Kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *Kitâbü Yevm ve leyle* (günlük ibadetlere dair bir eserdir), *Rivâyâtü 'Abdilâzîm, Huṭabü Emîrî'l-mü'minîn* (Hz. Âlî'nin hutbelerini içeren bir eserdir), *Müsned-i Hazret-i 'Abdulâzîm Hase-nî* (nşr. Utâridî Koçânî, Kum 1382). Şah Abdülazîm'in ölümünden bir asır sonra Rey'de Büveyhîler'in başveziri olan Sâhib b. Abbâd onun nesebi, ilmi ve faziletlerine dair kaleme aldığı *er-Risâle fî ahvâli 'Abdilâzîm el-Hasenî* adlı eserde tevhid ve adl konusundaki düşüncelerini tasvip ettiğini belirtmiştir. Buna göre Şah Abdülazîm'in bu konulardaki fikirlerinin Şîa ve Mu'tezile'nin görüşleriyle uzlaştığını söylemek mümkündür. İbn Bâbeveyh el-Kummî *Aḥbârü 'Abdilâzîm b. 'Abdillâh el-Hasenî* adlı bir risâle telif etmişse de eser günümüze ulaşmamıştır.

Abdülazîm el-Hasenî'nin İmamzâde olarak da anılan kabri öyle anlaşıyor ki ölümünden hemen sonra Şîiler tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. Kabri'nin üzerinde ilk türbe burasını meşhed diye nitelendiren Sâhib b. Abbâd zamanında inşa edilmiştir. Türbeyi Selçuklular'ın Şîi veziri Mecdüddin Berâvestânî el-Kummî tamir ettirmiş ve türbe, I. Şah Tahmasb zamanında büyük ölçüde genişletilerek zengin vakıflarla desteklenmiştir. 1270'te (1854) Kaçar Hükümdarı Nâsirüddin Şah tarafından yaldızlı tezyinat uygulanan türbe zamanla buraya sığınanlara dokunulmayan emin bir yer haline gelmiştir. Türbeyeye sığınanlardan biri de Cemâleddîn-i Efgânî'dir. Paris'te Muhammed Abduh'la birlikte *el-'Urvetü'l-vuşkâ* dergisini çıkaran Efgânî, Tahran'a ikinci gelişinde Kaçar Hükümdarı Nâsirüddin Şah'la araları açılmış, hayatından endişe duyunca 1891 yılında buraya sığınarak yedi ay şahla mücadelesini sürdürmüştür. Nihayet şahın emriyle türbeyeye giren askerler, mekânın dokunulmazlığını çiğneyip Efgânî'yi buradan çıkarmış ve Osmanlı sınırına bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâhib b. Abbâd, *Risâle fî ahvâli 'Abdilâzîm el-Hasenî* (Hüseyin Kerîmân, *Rey Bâstân* içinde), Tahran 1345/1966, I, 385-387; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâîfî), Beyrut 1408/1988, s. 65-67; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 151; a.mlf., *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Kum 1381/1961, s. 417, 433; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-'ulemâ'* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 81; Haydar Bammat, *İslâmiyyetin Manevî ve Kültürel Değerleri* (trc. Bahadır Dülger), Ankara 1963, s. 388; M. Takî Han Hekîm, *Genc-i Dâniş* (nşr. M. Ali Sûtî – Cemşid-i Keyânfer), Tahran 1366 hş., s. 466; Hüseyin Kerîmân, *Rey Bâstân*, Tahran 1371, II/2, s. 415-419; J. Calmard, "Şah 'Abd al-'Azîm al-Hasanî", *El²* (İng.), IX, 191-192; İlyas Çelebi, "Sâhib b. Abbâd", *DîA*, XXXV, 514; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), IX, 13858; W. Made-lung, "'Abd al-'Azîm al-Hasanî", *Elr.*, I, 96-97.

MUSTAFA ÖZ

ŞAH ÂLEM

(شاه عالم)

Ebü'l-Muzaffer Celâlüddin Mîrzâ Abdullah Âlem Âlî Cevher (ö. 1221/1806)

Bâbürlü hükümdarı
(1759-1788, 1788-1806).

Sultan II. Âlemgîr Şah'ın büyük oğludur. Adı Mirza Abdullah olup 1168'de (1754) Âlî Cevher, 1170'te (1756-57) Şah Âlem unvanlarını aldı. Çocukluk ve gençlik yıllarını babası ile birlikte hapiste geçirdi. Yetenekli bir idareci olarak temayüz eden Şah Âlem